DEUİFD L / 2019, ss. 99-132.

MAĞRİB'DE MEVLİD-İ NEBÎ MERÂSİMLERİ*

Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN**

ÖZ

Tarih boyunca hemen her toplumda çeşitli zaman ve mekânlarda, sembolik anlamları, dinî pratikleri olan, kültürel öğeler içeren çeşitli merasimler, kutlamalar yapılmış ve yapılmaktadır. Bu merasimler bir taraftan kişinin kutsalla olan bağını güçlendirirken bir yandan da yaşadığı toplumla bütünleşmesini sağlayabilmektedir. Bu çalışmaya konu olan merâsimler ise ilk dönemlerde medhiyelerle ifade edilen sevginin kutlamalara dönüşmüş hali olarak Hz. Muhammed'in doğumunun çeşitli semboller, kaside ve dualarla ifade edildiği mevlid merâsimleridir. Bu merâsimler Fâtımî devlet törenleriyle başlayıp, Erbil'de Begteginli Kökböri ile şekillenerek, Mağrib ve Endülüs'e de taşınmış ve adeta geleneksel hale gelmiştir. Bu çalışmada mevlid kutlamalarının Mağrib'e gelişi, yapılan kutlamaların içeriği, burada hüküm sürmüş Merinî ve Abdülvadî sultanlarının ve halkın kutlamalara yükledikleri anlam, dönemlerinin tarihçi, devlet adamları ve ediplerinin kitaplarında ayrıntılı olarak anlatılan ve böylece de yüzyıllarca korunan mevlidi- nebî merasimleri konu edilecektir. Bu bölgede resmî olarak kutlanan mevlid-i nebîye özel yazılan kasideler ve bu geceler için sultanların tören salonuna özenle koydurdukları saatler de bu çalışmanın konuları arasında yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlid, Mevlid-i Nebî, Kuzey Afrika, Mağrib, Merînîler, Abdülvâdîler, Mevlidiyyat.

---

* Bu makale, 3-5 Kasım 2017'de Bandırma'da gerçekleştirilen RESSCONGRESS 1. Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumunda sözlü olarak sunulan "Mağrib ve Endülüs'te Mevlid Kutlamaları" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek, büyük ölçüde değiştirilerek hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ABD, e-mail: ztamdogan@nku.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9128-4026.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 17/10/2019

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : : 13/11/2019

MAWLID AL-NABI CELEBRATIONS IN THE MAGHREB

ABSTRACT

Throughout history, various ceremonies and celebrations containing symbolic meanings, religious practices and cultural elements have been held in almost every society at various times and places and are still being held. The celebrations subject to this study are the celebrations of al-mawlid in which the birth of Prophet Muhammad (pbuh) is expressed by various symbols in the form of kasidahs (eulogiums) and prayers, as a converted form of the love which is used to be expressed in madhiyyas (praises) in the early periods. This study deals with the arrival of the mawlid celebrations to Maghreb, content of the celebrations, the meaning which was put on the celebrations by Marinides and Abdulwadi' rulers and also by the community. It was the period of the Marinides that the mawlid celebrations in the Maghreb became widespread in almost all over North Africa as an official celebration and also extended to Andalusia. In the mawlid celebrations of Maghreb, in addition to the kasidah (eulogiums) competitions, candle or water clocks which were made by the order of some sultans specially for that night, also draw attention.

Keywords: Mawlid, Mawlid al-nabi, North Afrika, Maghreb, Marinides, Abdulwadi, Mawlid Kasidah.

Giriş

Bu çalışmada Mağrib'de hüküm süren ve mevlid-i nebî merasimlerini Mağrib'de resmi hale getiren Merini devleti ile Abdülvadi devleti dönemleri mevlid-i nebî kutlamaları anlatılmaktadır. Mağrib'de hüküm sürmüş olan devletlerden üçünün seçilmesinde, bu dönemki mevlid-i nebî kutlamalarına sahit olmuş devlet adamı ve tarihçilerin birinci elden kaynak değeri taşıyan eserleri ve kutlamaların yapıldığı mekânın, kutlamalara katılanların, yapılan ikrâmların, Sultanların tavırlarının, okunan kasidelerin, mevlid kutlamalarının yapıldığı salonda en güzel yeri alan ve sultanlar tarafından bu geceye özel yaptırılmış saatlerin en ince ayrıntılarına kadar bizlere tavsif edilmiş olmasının büyük rolü ve önemi vardır. Bunlar yeri geldikçe tanıtılacak olan, Merînî dönemi için İbn Merzuk ve eseri *el-Müsnedü's-sahihü'l-hasen fî meâsiri ve mehâsini mevlânâ Ebi'l-Hasan*; Abdülvâdîler dönemi için Ebû Zekeriya Yahyâ b. Haldûn ve eseri *Buğyetü'r-ruvvâd fî zikri'l-mülûki min Benî Abdilvâd*'dır.

Mevlid-i nebî merâsimlerinin anlatılacağı bu iki Mağrib devleti olan Merînîler 1196-1465, Abdülvâdîler 1235-1550 yılları arasında hüküm

sürmüşlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada 13.-16. yüzyıllar arası Mağrib'de sosyo-kültürel açıdan önemli bir yer tutan mevlid-i nebî merasimlerinin içeriği, kutlamaların devlet tarafından desteklenmesi, kutlamalar dolayısıyla geceye özel kasideler dolayısıyla edebî telifatta, yine kimi sultanların isteğiyle geceye özel hazırlanan mumlar ve saatler sanat ve zanaat ürünlerinin artmasını desteklemiştir. Bu günlerde devlet âlimleri, eşrâfı, talebeyi yanında konuk etmiş, halkı saraya davet etmiş, onları hediyelerle ve ikramlarla hoşnut etmiş, çeşitli hayrâtta bulunmuştur.

Tarihî süreçte mevlidü'n-nebevî, leyletü'n-nebevî, mîladü'n-nebevî adlarıyla tertiplenen bu kutlamalar hemen bütün İslam âleminde[1] dinî ve sosyo-kültürel hayatın önemli bir unsuru olarak, kimi zaman da devlet otoritesinin meşrûiyet göstergesi olarak uygulanagelmiştir.[2]

Mevlid kutlamalarının tarihi seyrinde de zamanla bu şartların kutlamaları şekillendirdiği, değiştirip dönüştürdüğü görülecektir. Mevlid'e dair ilk resmî merâsimleri Mısır'da hüküm süren Şiî Fâtımî Devleti'nde[3] Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve dönemin halifesinin mevlidleri şeklinde görmek mümkündür.[4]

---

1 Hint alt kıtasında mevlid kutlamaları tarihi eskidir. Özellikle 11. asırdan itibaren bölgede hâkimiyet kuran Türk devletleri Hz. Peygamberin doğum gününün kutlanması için çeşitli etkinlikler yaparlardı. Saraylarda şairler mevlidlerini okurlardı. Hint alt kıtasında Urduca yazılan manzum mevlid çalışmalarına daha çok miladnâme, mevlidnâme, tevellüdnâme, miracnâme, nurnâme adları verilirdi. Abdülhamit Birışık, "Hint Alt Kıtasında Hz. Peygamberin Doğumunu Anma Etkinlikleri ve Mevlid Geleneği", *İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e*, İstanbul Müftülüğü, 2007: 60-63.

2 Ahmet Özel, "Mevlid", erişim 10 Ocak 2013, http://www.sonpeygamber.info/.

3 Fâtımî devri Mısır'da toplumun sosyal yapısı, Kıptîler, Mağriblilir, Türkler, Rûmlar, Ermeniler'den oluşmakta ve bunların inanç ve mezhepleri de Sünnîlik, İmâmîlik, İsmâilîlik, Hristiyanlık ve Yahûdîlik olarak sayılmaktaydı. Bu sosyal renklilik dinî ve millî törenlerin çeşitlenmesine sebep olmuş ve dolayısıyla Fâtımî dönemi bu törenler büyük bir özenle kutlanmıştır. Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 228-237.

4 M. Tayyib Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 23; Pessah Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", *Studies in Memory of GastonWiet,* ed. Myrian Rosen-Ayalon (Jerusalem: 1977), 373. Ayrıca Mısır'daki bu resmî kutlamaların ayrıntılı bilgisi için bk. Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Hasan Kayserânî İbnü't-Tüveyr, *Nüzhetü'l-mukleteyn fî ahbâri'd-devleteyn*, haz. Fuad Seyyid Eymen, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1412/1992), 217-219.

Kutlamalarının başladığı Muiz-Lidînillâh döneminde (salt. 362-365/972-975) o gün devlet erkânı saraya gider, hutbeler okunur, helvalar ikram edilir, geceleri de fener alayları düzenlenirdi. Kutlamalar sâde ve ciddî[5] devlet töreni şeklinde yapılırdı.[6] Bu kutlamalara Sünnî çoğunluk katılmamaktaydı.[7] Shinar, burada yapılan kutlamalarla Mağrib'de yapılan merâsimler arasında bir değerlendirme yaparken Mısır'da sade ve ciddi bir şekilde devlet adamları ve alimler nezdinde yapılan mevlidin, Mağrib'de ise Erbil'de olduğu gibi sûfîlerin de oldukça fazla katılımıyla yapıldığı, içerik açısından bunların Noel kutlamalarındaki benzerlikleri daha fazla içerdiğini ifade etmektedir.[8] Oysa Erbil ve Mağrib'deki merâsimlerde bulunan mum alayları, helva ikramları, oldukça farklı unsurlar barındıran ve hepsinden etkilenebilmesi mümkün olan Fatımî merâsimlerinde de yer almaktaydı.

Bir süre ara verilen bu kutlamalar, Eyyûbiler döneminde Erbil'de Selâhaddîn Eyyûbî'nin kayınbiraderi olan, Erbil ve çevresinde hüküm süren bir Türk beyliği olan Begteginliler'in atabegi Muzafferüddin Kökböri (Gökbörü) (salt. 586-631/1190-1233) zamanında yeniden ve daha görkemli bir şekilde icra edilmiş [9] ve bu haliyle Mağrib ve Endülüs'e doğru yayılmıştır. Bu dönemin kutlamaları uzun bir süreyi kapsadığı için ayrıca halkın ve tarikat mensuplarının geniş katılımı ile yapıldığı için, kutlamaların ilk defa Kökböri döneminde gerçekleştiği söylemi öne çıkmıştır.[10] Erbil'deki mevlid merâsimlerine (604/1207) Endülüs'ten gelip şahit olan tarihçi İbn Dihye el-Kelbî,[11] bu büyük

---

5 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 374.

6 Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 23.

7 Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 475.

8 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 375.

9 Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 23; Özel, "Mevlid", 29:475. Bu kutlamalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Ebû Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân,* thk. İhsan Abbâs, (Beyrut: Dârü's-Sâdır, 1398/1978), 4: 117-119.

10 Özel, "Mevlid", 29: 476.

11 İbn Dihye el-Kelbî (ö. 633/1235): Endülüslü tarihçi, muhaddis ve edip olan İbn Dihye, neseb bakımından baba bakımından Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahabî Dihye b. Halîfe el-Kelbî'ye, anne tarafından Hz. Hüseyin'e

kutlamalarla ilgili olarak *et-Tenvîr fî mevlîdi's-sirâci'l-münîr* adlı bir mevlid kitabı yazmıştır.[12] Pessah Shinar, İbn Dihye'nin mevlid törenleri ile ilgili olarak yazıp sultandan büyük bir ödül aldığı mevlid kitabı ile ilgili olarak, "bu kasîdeyle birlikte bu kutlamalara yeni bir unsur daha eklenmiş ve mevlidin evrensel olarak en önemli, en belirgin ve kalıcı bir özelliği takdîr edilmiş oldu" ifadesini kullanmaktadır.[13] İşte Shinar'ın belirttiği bu unsur, yüzlerce yıl canlılığını korumuş, mevlid gününe özel kitaplar, kasideler yazılmaya devam etmiş, bunlar toplumsal hafızada yerini almıştır.

Böylece İbn Dihye tarafından tesiri Mağrib'e ulaştırılmış[14] olan mevlid-i nebevî geleneği Muvahhidler Devleti'nin sonları ve Merînîler Devleti'nin başlangıcında Sebte'de şeyh, kadı ve muhaddis olan Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin es-Sebtî el-Azefî[15] (ö. 633/1236) ve oğlu Sebte hâkimi Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed el-Azefî (ö. 677/1279)[16] vesilesiyle önce Sebte'de kutlanmaya başlanmış;

---

dayanmaktadır. Endülüs ve Mağrib'in ilim merkezlerinde çeşitli âlimlerden ilim tahsil etti. Hadîs hâfızı oln İbn Dihye, 595/1199 yılında Tunus'ta Sahîh-i Müslim'i şerhederek okuttu. Hacc'a gitti; Mısır, Şam, Irak ve Horasan'a ilmî seyahatlerde bulundu. Mehmet Özdemir, "İbn Dihye el-Kelbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 413-414.

12 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4: 117-119.

13 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 375. Shinar aynı sayfada Erbil'deki kutlamalarda en dikkat çekici durumu, "sûfilerin önemli rollerinin olması" diye ifade etmektedir. Ayrıca mum ışığı eşliğindeki kafilenin geçit töreni yapmasını da bu dikkat çeken kısma eklemektedir. Ayrıca Shinar, devlet ve din adamları nezdinde kutlanan sâde ve resmî Fâtımî mevlidlerinden farklı olarak, tören usûlleriyle kutlanmaya başlanan Erbil'deki bu kutlamaların Noel kutlamalarıyla pek çok önemli özellik paylaştığını iddia etmektedir.

14 Nidâl A'racî *Müeyyed Mâlullâh Azîz, ed-Devletü'l-Merîniyye alâ ahdi's-Sultân Yûsuf b. Ya'kûb el-Merînî (685-706/1286-1306),* (Câmiatü Musul, 1425/2004), 94.

15 Bilgi için bk. Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*, thk. Muhammed Abdullah İnân, 2. Baskı (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1393/1973), 3: 383.

16 Ahmed Sânî ed-Devserî, *el-Hayâtü'l-ictimâî fî Gırnâta fî asri devleti Beni'l-Ahmer 635-897/1238-1492 (*Ebû Zabî: el-Mecmu'us's-Sekafî, 2004), 158. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri Iyâz* thk. 1-3 Mustafa es-Sekka v.dğr., 4-5 Said Ahmed A'râb v.dğr., 1-5, (Rabat: İyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1939-1980), 1: 39; 2: 374-377. Ayrıca hayatı ve mevlide özel

daha sonraları da Kuzey Afrika ve Endülüs'te özel ilgiyle icrâ edilmeye devam etmiştir.[17]

Mağrib'de Mevlid/Mulûd/Leyletü Mîlâdi'n-Nebevî Kutlamaları[18]

Mağribdeki mevlid-i nebî merâsimleri Merînîler[19] ve Abdülvâdîler[20] açısından ele alınacaktır.

Mağrib ve dolayısıyla Endülüs'teki mevlid kutlamalarının başlatılıp yaygınlaştırılmasında İkab[21] savaşı yenilgisinin vurgulanması

---

yazdığı şiirler için bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 3: 11 vd. ve Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken, (*Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1413/1992), 472.

17 Özel, "Mevlid", 29: 476. Mısır'daki Fatımîlerle Mağrib arasındaki bağları ve ilişkileri, mısırın Mağribi sosyal hayat açısından da etkilemesini kitabında konu edinen Hasan Hazıri Ahmed için bk. *Alâkatü'l-Fâtımiyyîn fî Mısır bi-düveli'l-Mağrib (362-567/973-1171) (*Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1996), 270-271.

18 Bu bölüm için 2014 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Doç. Dr. Gülgûn Uyar danışmanlığında hazırlamış olduğumuz *Merînîler Dönemi Sosyo-Kültürel ve İktisadi Hayat (592-869/1196-1465)* adlı doktora tezimizden faydalandık.

19 Mağrib'de 1196-1465 yılları arasında hüküm süren bir Berberî hânedanı. Ayrıntılı bilgi için bk. Zehra Gözütok Tamdoğan, *Merînîler Dönemi (592-869/1196-1465) Sosyo-Kültürel ve İktisadî Hayat* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014).

20 Benû Abdülvâd (Abdülvâdîler/Zeyyânîler): "633-957/1235-1550 yılları arasında Mağrib'de hüküm süren Berberî Zenâte kabilesine mensup bir hânedan olup kurucusu Yağmurasan'ın babası Zeyyân'a nisbetle Benî Zeyyân, Zeyyânîler diye de bilinmektedir. Çok zengin olmamalarına rağmen başşehir Tilimsân'ı câmi, medrese ve saraylarla donatmışlar, burayı ilim ve ticâret merkezi hâline getirmişlerdir." Bk. Erdoğan Merçil, "Abdülvâdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 276-277.

21 İkâb/Las Navas de Tolosa Savaşı: Müslümanların Erek zaferi sonrası Hristiyanlar tarafından oluşturulan Haçlı ordusu ile 1212 yılında yapılan ve Muvahhidî ordusunun büyük yenilgisiyle sonuçlanan savaştır. İkâb savaşından Muvahhidler'in yıkılışına kadar (667/1269) geçen sürede çok sayıda hükümdarın iktidara gelmesi, devletin son döneminin ne kadar çalkantılı ve istikrarsız geçtiğini göstermektedir. Bk. Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakıf İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 215; Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31: 410.

gerekmektedir. Anlaşılan bu yenilgi sadece toprak kaybı ve siyasî kargaşa getirmemiş bunun yanı sıra Müslümanların yaşam tarzlarında da farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bu yenilgi sonrası Müslümanlar arasında yaşanan bir olgu olan Hıristiyanlar'ın yaşam tarzlarından etkilenme dikkat çekicidir. Özellikle İkab yenilgisi sonrası Hristiyanların eline geçen bazı Endülüs Müslüman şehirlerindeki Müslüman halkın dinî ve sosyo-kültürel hayatlarında Hristiyanları taklitler başlamış, onların bayramlarına ve özellikle Hz. İsa'nın doğum gününün onların çeşitli âdetleriyle kutlamaya başladıkları görülmüştür. Mağrib ve Endülüs'teki Mevlid-i Nebî merâsimlerinin önemine binâen kaleme aldığı makalesinde Abdülhâdî Tâzî, bu bölgedeki halk arasında birçok özelliğiyle alınıp kutlanmaya başlayan ve komşuları olan Hıristiyan âdetlerine karşı bu mevlid kutlamalarını çok önemli bir tavır olarak vurgulamaktadır. Çünkü o dönemde, Mevlid-i nebî merâsimleri öncesinde Müslümanlar daha çok Hıristiyan bayramları sadece masum bir şekilde tebrikleşme, hediyeleşme değil kutlamalarda tatlı ve hamurdan yapılan maketlerin, şekillerin, mum ve helvalarla süslenen ağaçların Müslümanlar tarafından da taklit edildiğini ifade etmektedir. el-Azefî'nin bu kutlamaları ihdâs etmesinin amacının da Müslümanlar'ın komşu topluluklar arasında zayıflayıp şaşırmamaları olduğunu eklemektedir. Oysa onların Hz. Muhammed'in doğum günü ile ilgili birşeyler söylemediklerini buna rağmen Müslümanlar'ın ise çocuk, kadın herkes tarafından Hıristiyan âdetlerine sarıldıklarını ilave etmektedir.[22]

Bazı alimler ki içlerinde yukarıda bahsedilen Ebü'l-Abbas es-Sebtî el-Azefî[23] (ö. 633/1236) ve oğlu Ebü'l-Kāsım el-Azefî (ö. 677/1279)[24] de

---

22 Tâzî, "Li-mâzâ Îdü'l-Mevlid fi'l-Garbi'l-İslâmî", www.habous.net/daouat-alhaq/.

23 Bilgi için bk. Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*, thk. Muhammed Abdullah İnân, 2. Baskı (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1393/1973), 3: 383. Ülkeyi dokuz idarî bölgeye ayıran Merînîler ayrı bir statü uyguladıkları Sebte'nin idaresini uzun süre Azefî ailesinin yönetimine bıraktılar. İsmail Ceran, "Merînîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 192-199.

24 Ahmed Sânî ed-Devserî, *el-Hayâtü'l-ictimâî fî Gırnâta fî asri devleti Beni'l-Ahmer 635-897/1238-1492 (*Ebû Zabî: el-Mecmu'us's-Sekafî, 2004), 158. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri Iyâz* thk. 1-3 Mustafa es-Sekka v.dğr., 4-5 Said Ahmed A'râb v.dğr., 1-5, (Rabat: İyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1939-1980), 1: 39; 2: 374-377. Ayrıca hayatı ve mevlide özel

yer alır, onlar bu durumu özellikle Endülüs'te Müslüman toplumun Hristiyanlara benzemeye başlamalarını, onların bayramlarına iştiraklerini görüp düşünmeye başladılar. Sultanları ve halkı mevlid-i nebî kutlamalarına davet etmeye başladılar. Bu sebeple Sebte şehrinde okulları dolaşmaya ve öğrencilere bu kutlamaların manasını açıklamaya başladılar. Böylece Mağrib'de Muvahhidler Devleti'nin sondan bir önceki sultanı Ömer el-Murtaza (salt. 646-665/1248-1266) döneminde mevlid-i nebî kutlamaları başlamıştır.[25]

Merînîler Dönemi Mevlid-i Nebî Merâsimleri ve Kasîde Yarışmaları

Mağrib'de mevlid-i nebî merâsimlerinin hemen tüm Kuzey Afrika'da yaygınlaşıp resmî kutlamalar haline gelmesi ve Endülüs'e kadar uzanması Merînîler devleti dönemine rastlamaktadır. Kutlamalar oldukça dikkate değer bir şekilde icra edilmiş; sosyo-kültürel canlanmaya, edebî alanda telifatın artmasına sebep olmuştur.

Merînîler Devleti'nin mevlid merâsimlerine gösterdiği büyük ihtimâmın önemli bir sebebi olarak Shinar, "henüz yönetimlerinin yeni teessüs etmesi dolayısıyla nüfûzlarını güçlendirme adına dînî bir dayanak arıyor olmaları"na işaret etmektedir.[26] Böylece Kuzey Afrika'da bu kutlamalar altıncı Merînî Sultanı Ebû Yûsuf (salt. 656-685/1258-1286) döneminde "Mevlidü'n-Nebî'nin kutlanması ve bütün ülkede kutlanan bayramlardan bir bayram olması"[27] emriyle başlamıştır.[28] O, mevlid-i nebî

---

yazdığı şiirler için bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 3: 11 vd. ve Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken, (*Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1413/1992), 472.

25 Hannân Muhammed Ali Süveyd, "el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî fi'l-Mağribi'l-evsat", erişim 15 Haziran 2018. https://platform.almanhal.com/Files/2/96109.

26 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 377.

27 Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Miknâsî İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs fî zikri men halle mine'l-a'lâm bi'l-medîneti Fâs* (Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1973), 2: 549; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî es-Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ li-ahbâri'l-garbi'l-İslâmî* thk. Muhammed ve Ca'fer en-Nâsirî, (Dârülbeyzâ: Dârü'l-Kitâb, 1954), 2: 43.

28 Muhammed Îsâ Harîrî, *Târihü'l-Mağribi'l-İslâmî ve'l-Endelüs fi'l-asri'lMerînî (610-869/1213-1465*), 2. Baskı (Kuveyt: Dârü'l-Kalem,1408/1987) 333-334; İbrahim Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema' fi'l-asri's-Sa'dî* (Dârülbeyzâ: Dârü'r-Reşâdi'l-Hadîse,

gecelerinde şairlerin kasîdelerini, hatiplerin konuşmalarını dinlemiştir. Kutlamalar oğlu Ebû Ya'kûb'la (salt. 685-706/1286-1306) birlikte de Mağrib'in her tarafına yayılmış[29] ve resmî hâle gelmiştir.[30] Sultan Ebû Ya'kûb bu kararı aldığında 691/1292 yılının sonlarında Rîf bölgesinde bulunan Sabra Kalesi'nde idi.[31] Bu kutlamayla, mevlidin Mağrib ve Endülüs'te dinî ve resmî bir tören olarak kutlanmasının öncüsü olmuş, Fas'taki resmî töreni düzenleme işini de Karaviyyûn Câmii hatîbi Muhammed b. Ebü's-Sabr Eyyûb b. Yenkûl'a vermiştir.[32]

Mağrib'de 'mulûd' diye isimlendirilen mevlid kutlamaları genellikle geceden başlar ve yedi[33] gün sürerdi. Fakat en görkemli kutlamalar birinci ve yedinci günlerde yapılırdı.[34] Kutlamalar Ebû Ya'kûb el-Merinî'den sonra diğer Merînî sultanlarınca da özen gösterilen bir kutlama olmaya devam etmiştir.[35]

Merînî Sultanı Ebü'l-Hasan'ın (salt. 731-749/1331-1348) hatibi olan İbn Merzûk *el-Müsnedü's-sahihü'l-hasen fî meâsiri ve mehâsini mevlânâ Ebi'l-Hasan* adlı kitabının bir bölümünü bu dönemki mevlid

---

1408/1987) 259; A'racî, *ed-Devletü'l-Merînî*, 94.

29 Devserî, *el-Hayâtül-ictimâî fi Gırnâta*, 158-159.

30 Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ömer İbn Ebû Zer' el-Fâsî, *Enîsü'l-mutrib bi-ravzi'l-kırtas fî ahbâri mülûki'l-Mağrib ve târîhi medîneti Fâs*, (Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1972), 383. Ayrıca bk. Harekât, *es-Siyâset*, 259; Muhammed b. Abdülhâdî Menûî, *Varakât an li-hadâreti'l-Merîniyyîn* (Rabat: Câmiatu Muhammedi'l-Hâmis, 2000), 521; Ali Hâmid Mâhî, *el-Mağrib fî asri's-sultan Ebî İnân el-Merînî* (Dârülbeyzâ: Dârü'n-Neşri'l-Mağribî, 1986), 266; A'racî, *ed-Devletü'l-Merînî*, 94.

31 İbn Ebû Zer', *Enîsü'l-mutrib*, 382, 383; A'racî, *ed-Devletü'l-Merînî*, 94.

32 İbn Ebû Zer', *Enîsü'l-mutrib,* 383.

33 Sadece bu tören değil, sultana biat edildikten sonraki törenler vs. de yedi gün şeklinde olmaktadır. Bu durum da Mağrib'in sosyal ve akîdevî hayatında tesbî' yani yedilemenin önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu törenlerden birisi de yine yedi gün süren, sultan Ebü'l-Hasan'ın başşehire dönüşünde yapılan törendir. Bu törende davullar çalınmış ve halka yemek ikram edimiştir İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, 4: 217; Harekât da Mağrib'deki sosyo-kültürel hayat içerisinde tesbî' geleneğinin etkisine dikkat çekmektedir. Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema',* 260.

34 Roger Le Tourneau, *Fez in the age of the Marinides* Fransızca'dan trc. Besse Alberta Clement, (Norman: 1961), 142-143.

35 Harîrî, *Târîhü'l-Mağrib*, 333.

kutlamalarının tanıtımına ayırmıştır. İbn Merzûk, el-Azefî'nin bu hayra vesile olduğunu, sultanları ve halkı bu kutlamalara çağırdığını, bu sultanın da işte bu çağrıya uyduğunu ifade ederek konuya giriş yapmaktadır. 738/1337 yılında yapılan töreni hemen hemen tüm ayrıntılarıyla anlatan İbn Merzûk, sultanın merâsimlere oldukça önem verdiğini, seferde bile icra etmekten vazgeçmediğini belirtmektedir. Törenin ayrıntılarına geçen yazar, sultanın mevlid kutlamaları için hazırlanan meclise geçtiğinde oraya kutlamalar için gelmiş olan şeriflerin, kadıların, fukahânın, imam-hatiplerin ve halkın mertebelerine göre yerlerine oturmuş olduklarını anlatır. Mevlid için süslenmiş olan salonda buhûrlar yanında misafirler için çeşitli yemekler ve tatlılar, güzel kaplarda meyveler hazırlanmıştı. Yemekler yendikten sonra tatlılar ve özellikle asîde[36] ve şekerler ikram edilirdi. Kur'ân okuyucuları sırayla belirledikleri yerleri okur, sonrasında programa gelen şairler ve diğer misafirler tarafından mevlid gecesiyle ilgili kasîdeler söylenirdi. Dinleyenlerin huzur bulduğu mecliste, Hz. Peygamber'e ait mucizelerin anlatıldığı sırada sık sık salât ü selamlar getirilirdi. Sabah namazından sonra yine çeşitli yemekler ikram edilir; fakirlere ve yolculara buhûr ve kandiller ve sadakalar verilirdi. Mevlidin yedinci gününün sabahında ise kutlamalara gelen askerler,[37] eşrâf, ayân, fukahâ, imam-hatipler, kadılar ve öğrencilere[38] derecelerine göre hediyeler, kıyafetler verilirdi[39] ki Merînîler dönemindeki mevlid gecesi kutlamalarında fakîhler, âlimler, eşrâf, öğrenci ve hâfızlara, kadılara toplam yüz bin dinar dağıtıldığı ve herkesin on dinardan yüz dinara[40] kadar hediye aldığı olurdu.[41] Bu yapılanlarla Merînî sultanlarının bu

---

36 Asîde: bal, tereyağı ve irmikten yapılan helva. Muhammed Şukayr, "Hâzihi tefâsîlü'l-melâbisi's-sultâniyye fi'l-ihtifâli bi-îdi'l-mevlidi'n-nebevî". Erişim 16 Eylül 2019. www.hespress.com/histoire/412670.html ;Dönemin ballı (muassel) tatlıları arasında bal, badem ve çeşitli baharatlarla yapılan el-gassânî, fâlûzec, muhammara, mecbûd, cülcülâniye, el-kahiriyye, eşfâfûl ve aselü's-senbûsek sayılabilir. İbn Rezîn e-Tücîbî, *Fadâletü'l-huvân fî tayyibati't-taâm ve elvân,* thk. İbrahim Şakrûn, 2. Baskı, (Beyrut: 1984).

37 İbrahim Harekât, *el-Mağrib abre't-târîh,* 2. Baskı, (Dârülbeyzâ: Dârü'r-Reşâdi'lHadîse, 1405/ 1984), 3: 126.

38 Devserî*, el-Hayâtü'l-ictimâî fî Gırnâta*, 160.

39 Menûnî, *Varakât,* 523.

40 Harekât, *el-Mağrib abre't-târîh*, 3: 126. Ayrıca bk. Makkarî*, Ezhârü'r-riyâz*, I, 39.

41 Muhammed İbn Merzuk et-Tilimsânî, *el-Müsnedü's-sahihü'l-hasen fî meâsiri ve mehâsini*

kutlamaları sadece edebî meclislere dönüştürmemişler; bunun yanısıra mahzenin cömertliğini göstermek için eşrâf, a'yan, fukahâ, imam-hatipler, kadılar ve öğrenciler de nasiplendirilmiş ve onların sultanın yanında yer almaları da sağlanmış olmaktaydı. Sultanlar özellikle Karaviyyûn Câmii hatiplerine ve mezun olduklarında devletin önemli kademelerinde görev alacak olan Bû İnâniyye medresesinin öğrencilerine değerli kumaşlardan yapılmış kıyafetler gönderirler.[42]

Yine Merînî Sultanı Ebû İnân (salt. 749-759/1348-1358) bu merâsimleri daha da zenginleştirerek[43] gelenek hâline gelmesi için gerekli bütün resmî tedbirleri almış, o günün bayrama dönüşmesi için sabaha kadar mumların yakılması, güzel kokular ve gül suları dağıtılmasını emretmiştir.[44] Sultan törenlerle ilgili olarak hediye konusunda da çok cömert davranmış hatta o gece hediye etmek için yüz dinar değerinde altın dinar bastırmıştır.[45] Sultan Ebû İnân mevlid-i nebî törenleri dolayısıyla Kosantîne'de hapiste bulunan ve orada yaşamaya gücü kalmayanların serbest bırakılmasını, ölmüş kişilerin borçlarının ödenmesini de emretmiştir.[46]

Sultan Ebû İnân, o gece anısına, vakitleri haber veren, on iki pencereli ve birbirinden farklı şekillerdeki her bir penceresinin içinde yanan mumlar bulunan, mekanik "mumlu saati" salona koydurmuştur.[47] Mağrib'deki mevlid-i nebî kutlamalarının dikkat çekici konularından birisi törenlerin yapıldığı mekânda önemli yerleri olan saatlerdir. İlerleyen sayfalarda Abdülvâdiler devletindeki mevlid merasimlerinde, ayrıca başka bir çalışmada sözkonusu edeceğimiz Endülüs mevlid kutlamalarında

---

mevlânâ Ebi'l-Hasan, thk. Maria- Jesus Viguera, tkd. Mahmûd Bûabbâd, Cezâyir: eş-Şirketü'l-Vataniyye, 1981, 152-154; Devserî, *el-Hayâtül-ictimâî fî Gırnâta*, 159.

42 Muhammed Şukayr, "Hâzihi tefâsîlü'l-melâbisi's-sultâniyye fi'l-ihtifâli bi-îdi'l-mevlidi'n-nebevî". Erişim 16 Eylül 2019. www.hespress.com/histoire/412670.html

43 Harîrî, *Târihü'l-Mağrib*, 334.

44 Ebü'l-Kāsım İbrâhim b. Abdullah İbnü'l-Hâc Nümeyrî, *Feyzü'l-ubâb ve ifâzatü kudâhi'l-âdâb fi'l-hareketi's-saîdeti ilâ Kosantîne ve'z-Zâb* thk. Muhammed İbn Şakrûn, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1990), 117, 332.

45 Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz*, 1: 38-39. Ayrıca bk. Mâhî, *el-Mağrib*, 266 dn. 53.

46 Nümeyrî, *Feyzü'l-ubâb,* 332. Ayrıca bk. Mâhî, *el-Mağrib*, 267.

47 Nümeyrî*, Feyzü'l-ubâb,* 118. Ayrıca bk. Menûnî, *Varakāt*, 524.

Lisânüddin İbnü'l-Hatib'in gözlemlediği ve eserinde anlattığı Nasrî sultanı V. Muhammed'in döneminde 12 Rebiülevvel 764/1363 yılında el-Hamra sarayında yapılan mevlid kutlamasında da anlatılan saatler törenlerin teknik konularda da bir gösteri imkânı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Mağrib'deki mevlid merâsimlerinin kayda değer bir tarafı da bu merâsimlerde yapılan Peygamber konulu şiir/kasîde yarışmalarıdır.[48] Bu gelenek, Merînî yönetiminin en parlak dönemlerinde uygulanan bir âdetti. Bu yarışmalardaki şiir seçim usûlünü ve yarışma heyetini ayrıntılı bir şekilde eserinde anlatan Hasan el-Vezzân şöyle demektedir:

"Bu bayramda şairler sabahleyin, yüksek bir taht üzerinde oturmuş olan ve törenin heyet başkanı olan kişinin huzuruna çağrılırdı. Şairlerin her biri kasîdelerini kalabalık bir topluluğun huzurunda okurdu. İnceleme kurulu, en iyi şiiri, yılın şiiri olarak seçerdi. Saraya şehrin âlimleri, edîbleri çağrılırdı. Bu bayram dolayısıyla seçilmiş şiirlerin şairleri şerefine kutlama yapılırdı. Her biri, bu kutlamalarda, Resûlullâh'ı öven kasîdesini okurdu. Kasîde okuyanlar yüksek bir yerde otururlardı. Törenin sonunda, melik, mahâretlerine göre seçilmiş şairlerin çoğuna yüzer dinar, birer at, birer câriye, birer elbise; diğerlerine ise ellişer dinar verirdi. Böylece melikin huzurunda hepsi icâzet ve mükâfata nâil olurdu. Bu gelenek, devletin zayıflamaya başladığı 800/1398'lere kadar devam etmiştir."[49]

Merînîler döneminde resmî törenler yanında halkın kendi maddî durumuna göre icra ettiği merasimler de vardı. Halk da bu merâsimler için mumlar yakar,[50]sevinçlerini göstermek için süslü elbiseler giyerlerdi.

---

48 Tourneau, *Fez*,142-143.

49 Hasan b. Muhammed ez-Zeyyâtî Vezzân (Afrikalı Leon), *Vasfu İfrîkiyye*, Fransızca'dan Arapça'ya trc. Abdurrahman Hamîde, (Riyad, 1399/1979), 263.

50 Harekât, m.ö. 146- m.s. 439 yılları arasında İtalya'dan Kuzey Afrika'ya gelip yönetimde söz sahibi bulunmuş olan Romalılar'ın kutlamalar, spor oyunları ve sosyal hayata dair başka geleneklerinin Berberî gelenekleri arasına yerleşmiş olabileceğini ifade etmektedir. Roma döneminde Selâ'da tertip edilen ve o zamanın önemli sanat etkinliklerinden biri olan kandil alayları, sonraki dönemlerde mevlid kutlamalarında düzenlenen kandil alaylarıyla bir mânâda devam ettirilmiştir. Harekât, *el-Mağrib abre't-târîh*, 1: 53; Şemm ve mumun İslâm kültüründeki simgesel anlamları için bk. Sadık Armutlu, "Hâcû-yı Kirmânî'de İmgeye Dayalı Benzetme

Bu gece için kurbanlar kesilir, ziyafetler düzenlenirdi.[51] Ayrıca fakirlere bolca sadaka dağıtılır, yetimler doyurulur, zengin fakîhler arkadaşlarını yemeğe çağırırdı. Bugün bayram kabul edildiği için de oruç tutulmazdı. Çocuklarla birlikte namaza gidilir, Kur'ân-ı Kerîm tilâvet edilir ve Hz. Peygamber'i öven kasîdeler okunurdu.[52]

Âdeta bir bayrama dönüştürülen mevlid-i nebî özellikle Fas'ta çocukların Kur'ân öğrenmek için okula başladıkları[53] ve yine sünnet törenlerinin de yapıldığı gün de bu günlere denk getirilirdi.[54] Kur'ân mekteplerindeki törenlerde okul kandillerle süslenir, çocuklar salât ü selam getirmek için toplanır, güzel sesli olanlar Kur'ân okur ve Hz. Peygamber'i öven kasîdeler söylerlerdi. Her baba servetine göre, o gece için büyük, süslü, rengârenk bazıları otuz libra[55] gelebilen mumlar[56] kandiller alırdı. Bu kandiller sabaha kadar yakılır ve sonra da öğretmenlere verilirdi. Neredeyse yarım kilo altın değerindeki bu kandilleri, öğretmen daha sonra satabilirdi.[57]

Merînîler döneminde büyük heyecanla kutlanan mevlid törenlerinin, siyasî anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için bir fırsat kabul edildiği de olmuştur. Sultan Ebû İnân döneminde mevlid-i nebînin, Gırnâta Benî Ahmer Devleti ile yaşanan bir anlaşmazlığın çözümü için barış vesilesi olduğu görülmektedir. Sultan Ebû İnân'ın Gırnâta'ya giden kardeşinin, Ebü'l-Haccâc Yûsuf (salt. 733-755/1333-1354) tarafından tutsak edilmesinin ardından yaşanan bu siyasî gerginlik, bu günler fırsat

---

Unsuru Olarak Şem'", *Doğu Esintileri* 5/9 (Temmuz 2018), 142, 146.

51 Mâhî, *el-Mağrib*, 267.

52 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ et-Tilimsânî Venşerîsî, *Miyarü'l-mu'rib ve'l-câmii'l-Mağrib 'an fetâvâ ehli Îfrîkiyya ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib* tahric Muhammed Haccî v.dğr., (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1401/1981), 11: 278 vd., 12: 48-49.

53 Menûnî, *Varakāt*, 524; Devserî, *el-Hayâtü'l-ictimâî fi Gırnâta,* 159.

54 Menûnî, *Varakāt*, 524-525.

55 Libra: 340 gr. Bk. Cengiz Kallek, "Ukıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 68.

56 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 378.

57 Menûnî, *Varakāt*, 525.

bilinerek kutlama niteliğinde ve Ebü'l-Haccâc'ın gönderdiği özür mektubu ile çözüme kavuşmuştur.[58]

Bu kutlamalar Fas yanında Mağrib yöneticilerinin geleneğine uygun olarak, davet vermek ve yapılan dâvetlerle, şiir meclisleri düzenlemek şeklinde[59] Tunus, Cezâyir ve Endülüs'e de intikāl etmiş ve eşzamanlı olarak sultanlar tarafından kutlanmaya başlanmıştır.[60] Farklı devletlerin mevlid-i nebî kutlamalarındaki kültürel benzerlikler, sultanların, âlimlerin, devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri, mektuplaşmaları ile gerçekleşmiştir.[61]

Abdülvâdîler'de Mevlid-i Nebî Merâsimleri ve Mincâne Saati

Tilimsan/Cezayir merkezli olarak hüküm süren Abdülvâdiler/Zeyyânîler'de mevlid-i nebî törenleri konusunda Tilimsan'daki Mâlikî fukahânın törenleri bid'at olarak görmeleri ve sultanların da bu sebeple törenleri resmî hale getirmekten imtina ettikleri bir durum söz konusudur. Fakat Fas ve Tunus'ta yaşadığı süreçte yapılan mevlid-i nebî kutlamalarına da şahid olan Sultan II. Ebû Hammû Mûsa'yla (salt. 1359-1389) birlikte mevlid-i nebî kutlanmaya başlanmış ve saraya bu törenler sebebiyle hem eşrâf hem de halk davet edilmiştir.[62]

Mevlid-i nebî 'nin Abdülvâdi sultanları ve özellikle de Sultan II. Ebû Hammû Mûsâ tarafından oldukça ihtişamlı kutlanmasında bu devletin Merînîler'le olan ilişkisi ve içinde bulundukları siyasî rekabet etkili olmuştur denilebilir. Abdülvâdîler ile Merînîler arasında tarihi eskiye

---

58 Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Hatîb, *Künâsetü'd-dükkân ba'de intikali's-sükkân havle'l-alâkati's-siyâsî beyne memleketi Gırnâta ve'l-Mağrib* thk. Muhammed Kemâl Şebâne, (Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1968), 26-28. Ayrıca bk. Muhammed Kemâl Şebâne, *Yûsufü'l-evvel İbnü'l-Ahmer sultânu Gırnâta (h. 723-755),* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dînî, 1423/2004), 152-153.

59 İbn Haldûn*, et-Ta'rîf*, 492.

60 İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, 492 vd. Ayrıca bk. Qiyas Şükürov, *Benî Ahmer Devleti (1232-1492*), (Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2008), 344 vd.; Mâhî, *el-Mağrib*, 266.

61 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 378.

62 Reşide Hâmil, *el-Mevlidiyyât fi'l-ahdi'z-Zeyyânî Ebû Hammû,* Cezâir: Câmiatü'l-Arabî Bin Mehdi, 1432-1433/2011-2012, 18.

dayalı olan çekişmeler 1352'de başşehir Tilimsan'ın Merînîler tarafından zaptı ile zirveye çıkmış ve bu devlet bir süre fetret yaşamıştır. 1359 yılında yeniden bağımsızlığı kazanan Abdülvâdîler'in yeni sultanı yukarıda zikri geçen II. Ebû Mûsâ Hammû'yla birlikte bir hareketlilik kazanmışlardır.[63]

Devletin tekrar elde ettiği güç ve yeniden başlayan toprakları genişletme hareketi bu dönemde yapılan kutlamaların da güçlü olmasıyla dikkat çekmektedir. Sultan yönetime geldiği 760/1359 yılı Rebiülevvel ayı ile birlikte kutlamalar için oldukça hassas davranmış, kutlamaların yaygınlaşması için imkânları oldukça kullanmış ve hatta mevlid törenlerini çocuklarına vasiyet etmiş, onlara bu törenler münasebetiyle fakirleri gözetmelerini, şairlere hediyeler dağıtmalarını ve hatta bu günlere özel mevlidiyyat nazmetmelerini istemiştir.[64] Kendisi de merâsimlerin yapıldığı günlerde bolca ikramlarda bulunmuş, ölenlerin ve hapiste bulunan mahkumların borçlarının ödenmesini emretmiştir.[65]

Ayrıntıların büyük bölümü Ebû Zekeriya Yahyâ b. Haldûn'un[66] *Buğyetü'r-rüvvâd fî zikri'l-mülûki min Benî Abdilvâd* adlı eserinde anlatılmaktadır. Zeyyânî sultanı II. Ebû Hammû Mûsâ leyletü'l-milâdi'n-nebevî dedikleri mevlid törenleri için a'yânı, eşrâfı çağırmış, sarayın en büyük salonunu hazırlatmıştır. Herkesin oturacağı yerin belirlendiği saray avlusunda, halılar, yastıklar, büyük ve mumlar ve buhûrlar, anber kokuları

---

63 Merçil, "Abdülvâdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 276.

64 Hâmil, *el-Mevlidiyyât fi'l-ahdi'z-Zeyyânî Ebû Hammû,* 23; Ali Süveyd, *el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî".* https://platform.almanhal.com/Files/2/96109

65 Ali Süveyd, *el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî".* https://platform.almanhal.com/Files/2/96109; Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 391.

66 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Haldûn et-Tûnisî (ö.780/1378-79): İbn Haldûn'un kardeşi olan meşhur tarihçi, devlet adamı, edip ve şairdir. İlmî ve edebî gelişmesinde Fas'taki ilim merkezlerinin ve burada karşılaştığı alimlerin ve özellikle Endülüs'ten gelmiş olan Lisânüddin İbnü'l-Hatib'in etkisi büyüktür. Hafsîler devletinde hâcib olarak görev aldı. Abdülvâdîler döneminde de II. Ebû Hammû tarafından devlette görevlendirilmiştir. Tek eseri Buğyetü'r-ruvvâd fî zikri'l-mülûk min Benî Abdilvâd'dır. II. Ebû Hammû'nun emriyle bu devletin tarihini ve özellikle de onun dönemini anlamak için yazılmıştır. Casim el-Ubûdî, "İbn Haldûn, Ebû Zekeriyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 12-14.

eşliğinde ciddî ve ihtişamlı[67] olduğu gibi herkesin yüzünde mutluluğun belirdiği bir atmosfer içinde icrâ edilen törenlerde ipek elbiseler giyinmiş olan hizmetçiler ellerinde ıtırlar, gülsuları koltuklarda ve yerdeki halılarda oturan misafirlere serpmişlerdir. Gecenin sonunda yemek ikramı için güzel örtülerle süslenmiş sofralar hazırlanmış, mevlide özel yemek olan hurs[68] ikram edilmiştir. Yemekten sonra meyve ve helva yenilmiştir. Konuklarıyla birlikte sabah namazını kılan Sultan programın bitişiyle salondan ayrılmıştır.[69]

Tilimsan'daki mevlid merâsimlerinde de sarayda bu gece için hazırlanmış bakır şamdanları olan, gümüş süslemeleri ve tepe kısmında bir kuş bulunan, törene özel anları haber veren bir saat yer almıştır.[70] Sultan bu saati İbnü'l-Fehhâm diye meşhur Ebü'l-Hasan Ali Ahmed'e yaptırmıştı.[71] Tarihçi Ebû Zekeriyyâ İbn Haldûn eserinde hizânetü'l-mincâne[72] diye ifade ettiği bu saatten ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir. O sarayın salonunda bulunan bu saati, üzerinde bakır, gümüş şekilleri olan, tepesinde kuş taşıyan bir kap, kuşun iki kanadının çevirdiği

---

67 Makkarî, Tilimsân'da, Endülüs ve Mağrib'de yapılan ve âdet hâline gelen bu kutlamalarda israf ve aşırılıkların olduğunu ifade etmektedir. Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz*, 1: 243-245; Makkarî, *Nefh*, 6: 513 vd.

68 Hurs: Çocuk doğduğunda ve doğum yapan kadının sağlığına kavuşması dolayısıyla verilen yemek. Mustafa Çağrıcı, "Ziyafet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 495.

69 Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd fî zikri'l-mülûki min Benî Abdilvâd,* thk. ve tlk. Bûzeyyânî ed-Derrâcî, Cezair: Dârü'l-Emel li'd-dirâsât, 2007, 2: 95-123; Marcia, George, *Bilâdü'l-Mağrib ve alâkatühâ bi'l-meşriki'l-İslâmî fi'l-usûri'l-vüstâ* Fransızca'dan Arapça'ya trc. Mahmûd Abdülhamd Heykel, (İskenderiye, 1991), 338-339.

70 Marcia, George, *Bilâdü'l-Mağrib ve alâkatühâ bi'l-meşriki'l-İslâmî fi'l-usûri'l-vüstâ* Fransızca'dan Arapça'ya trc. Mahmûd Abdülhamd Heykel, (İskenderiye, 1991), 338-339; Ali Süveyd, *el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî".* https://platform.almanhal.com/Files/2/96109

71 Reşide Hâmil, *el-Mevlidiyyât fi'l-ahdi'z-Zeyyânî Ebû Hammû,* Cezâir: Câmiatü'l-Arabî Bin Mehdi, 1432-1433/2011-2012, 22.

72 Mincâne/minkâne/mîkate/minğâle/minkele: Vakti bildiren âlet, Farsça minkâneden gelmektedir. Bu saatin mucidinîn Endülüs'te yaşamış olan Abbâs b. Firnâs et-Tâkrunnî (ö. 274/887) olduğu bildirilmektedir. Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd,* 2: 102, muhakkikin 3 nolu dipnot bilgisinden alıntı yapılmıştır.

rakamlar, her saat başı kutudan çıkan bir kuşun saati haber vermesi şeklinde tanıtmaktadır. Rakamların sayısının gece saatleri olan on[73] ile sınırlı olması mevlid-i nebî programının da akşam namazı ile başlayıp sabah namazı ile sona erdiğini ifade etmektedir. Sultan Ebû Hammû 770/1369 yılı mevlid-i nebî kutlamalarında bu saatle ilgili beyitler nazmedilmesini istemiştir. On saatlik bir mevlid programının her saatini temsil eden beyitlerde birinci saat Hz. Peygamber'e övgü ile başlayıp, diğer saatlerde sultanı övgü, devletin zafer kazanması için dua, Hz. Peygamber'e ve O'nun yaşadığı topraklara özlem ve sultana dua ile bitmektedir. [74]

Abdülvâdî törenlerinde sultan ve yakınları gibi halk da en güzel ve en pahalı kıyafetlerini giyerlerdi. Medhiyeler dinlenir, Kur'ân-ı Kerîm okunur, akşam namazı kılınır, zikirler, salavâtlarla devam ederdi. Törenlerin ana unsuru Hz. Peygamber'i öven şiirlerin sunulduğu bölüm ve tavsiyeler idi. Bu törenlerde de Fas ve Gırnâta'da olduğu gibi önemli şairler mevlid-i nebî için hazırladıkları şiirlerini okurlardı.[75] Hatta sultan Ebû Hammû da her yıl mevlid-i nebî için kendi yazdığı kasidesini okurdu. Sultanın sanat ve edebiyata ilgisi dolayısıyla edebiyat açısından da bu kutlamalar önem arzederdi. Mevlid buluşmalarında toplumun her kesimi sarayın bu büyük salonunda sultanın huzurunda kasideleri dinlerdi. [76] Bu törenlerde Merînîler'de olduğu gibi şiir yarışmaları da düzenlenirdi. Kutlamaların yedinci gününde törene davet edilen şeriflere, fukahâ, imam hatip ve kadılara derecelerine göre kisveler dağıtılırdı. Halk da resmî kutlamalar dışındaki törenler için mescidleri ve kutlamaların yapılacağı mekanları temizler; evlerde, mescid ve zâviyelerde mumlar ve

---

73 Saatin ayrıntısı için bk. Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd,* 2:102-104.

74 Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd ,* 2: 102-104, 394-420.

75 Ali Süveyd, *el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî"*. https://platform.almanhal.com/Files/2/96109; Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 391.

76 Marcia, George, *Bilâdü'l-Mağrib ve alâkatühâ bi'l-meşriki'l-İslâmî fi'l-usûri'l-vüstâ* Fransızca'dan Arapça'ya trc. Mahmûd Abdülhamd Heykel, (İskenderiye, 1991), 338-339.

güzel kokulu buhûrlar yakılırdı. Bu günlerde zikirler çoğalır, kasideler okunurdu.[77]

Mağrib'de Mevlidiyyât Geleneği

Mevlid törenleri aynı zamanda edebî zevkin de geliştiği törenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağrib ve Endülüs'teki törenlerde de törenlerin önemli bir kısmını Hz. Muhammed'le ilgili özlem, hatırlama, Hicaz bölgesini anma konularında yazılmış şiir ve kasidelerin okunması oluşturur.[78]

Mevlidlerin konu itibariyle asıl kaynağını siyer, meğâzî ve şemâil kitapları oluşturur. İlk mevlidler arasında Ali b. Hamzâ el-Kisâi'ye (ö. 236/805) nisbet edilen sîret formunda bir eserle Vâkıdî'ye (ö. 207/823) nisbet edilen Mevlidü'l-Vâkıdî me'a'ş-şerh ale't-temâm adlı manzûmesi, Muhammed b. İshak el-Museyyebî'nin (ö. 236/850) yazdığı mevlidi sayılabilir. Ebü'l-Kasım Abdülvâhid b. Muhammmed el-Mutarriz'in (ö. 439/1047) kaleme aldığı kasidenin ise Bağdat'taki mevlid kutlamalarında okunduğu belirtilmektedir. Sonraki dönemlerde başta Mısır olmak üzere Mekke, Medine, Erbil, Mağrib ve Endülüs gibi İslâm coğrafyasının birçok yerinde Hz. Muhammed'in doğumu münasebetiyle mevlid yazma-okuma geleneği yaygınlaşmıştır.[79]

Bu geleneğin Mağrib tarafında ise, Mağrib'de mevlid-i nebî kutlamalarının başlanması ve yaygınlaşmasında önemli rolü olan Ebü'l-Abbas es-Sebtî el-Azefî'nin başlayıp oğlu Ebü'l-Kāsım el-Azefî tarafından tamamlanan eseri *ed-Dürrü'l-munazzam fî mevlidi'n-nebiyyi'l-muazzam* adlı eseri *Kasîde fi'l-mevlidi'l-kerîm* ismiyle 185 beyitlik manzum

---

77 Ali Süveyd, *el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî".* https://platform.almanhal.com/Files/2/96109

78 Kerim Açık, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabetü Mevlidi'n-Nebî İsimli Mevlidi ve Edebî Tenkitli Metni", *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (Bahar 2015), 682; İsmail Durmuş, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 480-482.

79 Açık, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabetü Mevlidi'n-Nebî İsimli Mevlidi", 682; Durmuş, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29: 480-482.

hale getirmiş olan aslen Endülüslü Mâlikî fakih, şair ve edip olan İbrahim b. Ebû Bekir et-Tilimsânî (ö. 690/1291) zikredilebilir.[80]

Mağrib ve Endülüs'te mevlid-i nebîde yazılan kasîdeler için kaynak niteliğinde olan ve eş-Şukrâtısiyye diye de isimlendirilen *el-Kasîdetü'l-Lâmiyye*'nin nazmı Mağribli Mâlikî fakîhi ve şair Abdullah b. Yahyâ eş-Şukrâtısî et-Tevzerî'ye (466/1073) aittir. Bu iki bölgedeki halk, Hz. Peygamber'i yâd etmek, övmek, hayatını anlatıp hatırlatmak hususunda bu meşhur şiiri söylerdi. Bu şiire çok önem verildiği için biraraya derlenmiş ve onun üzerine şerhler yazılmıştır.[81] İbn Fazlullah el-Ömerî, Tunus'ta iken bu kasîdenin şerhlerine rastladığını ve oldukça fazla olduğunu ifade etmektedir. Merînîler döneminde bu konudaki ilgi, aslen Faslı olup Mısır'da yaşayan ve Mevlidü'n-Nebî hakkında yazdığı "*Bürde*" ve *"Hemziyye*" kasîdeleri ile tanınan Muhammed b. Saîd el-Bûsırî'ye (ö. 695/1296) yönelmiş ve mevlid törenlerinin temel kasîdesi olmuştur. Doğu'da, Mağrib ve Endülüs'te şöhret bulmuş ve özellikle Mağribli şairler, edîbler, âlimler tarafından şerhler, zeyller yazılmıştır.[82] Özellikle Sultan Ebû İnân törenlerde bunların okunmasını isterdi. Bunlar arasında "*Şerhu Muhammed bin Ahmed bin Muhammedü'l-Acîsî" (ö. 781/1379), "Şerhü'l-bürdeti li-ibni Süleyman Saîd es-Semlâli* (ö. 882/1477), "*Şerhu Ebi'l-Kâsım b. İbrahim b. Hüseyn b. Ali b. Abdullah el-Mâcrî ez-Zemûrî*", "*Şerhu Abdurrahman b. Haldûn*", İbnü'l-Ahmer'in "*Şerhu İsmail b. el-Emîr Yûsuf b. es-Sultan Muhammed b. Ferec*", "Abdurrahîm b. Yecbeş et-Tâzî'ye ait olan "*Tahmîsü Kasîdeti'l-Bürde*" sayılabilir.[83]

Resulullâh'ı öven bu kasîdelerin konularına baktığımızda ise Resulullâh'a ve ahlâkına övgü, Nebevî mucizeler, Peygamber'e ait bir şeyi vasfetme (mesela ayakkabısını), mukaddes yerlere özellikle Resulullâh'ın kabrine duyulan özlem, Hicaz ve Necid'e özlem, Kıyâmet ve Cezâ gününde Resulullâh'ın şefâatine nâil olma isteği, Ehl-i Beyt'e övgü, onlara duyulan sevgi ve şefâatlerini istemedir. Kasîdelerin konuları arasında halkı

---

80 Menûnî, *Varakât*, s. 291, 531.

81 Zemâme, "Benû Merîn bi-Fâs", 274.

82 Gözütok Tamdoğan, *Merînîler*, 93-94.

83 Menûnî, *Varakât*, 533 vd.; Abdülaziz bi-Na'budullah, "el-Mevlidü'n-nebevî ve ihtifâlü şu'arâi'l-Mağrib ve Ulemâi'l-Mağrib bi-zikrâhi", *Da'vetü'l-Hak* 277, (1410/1989), erişim 2 Eylül 2013, www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/

mevlid törenine çağrı, dönemin halîfesine ve yaptıklarına övgü ve dönemin halîfesine duâ da yer almaktadır.[84]

Mağrib'de mevlid merâsimleriyle birlikte sultan saraylarında yazılmaya ve söylenmeye başlanan, "mevlidiyye/mevlidiyyât, mîlâdiyye, îdiyye ve mülûdiyye" de denilen kasideler[85] de kutsal mekânlara özlem ifadeleriyle başlayıp Hz. Peygamber'e övgü ve O'nun mucizelerinin anlatımıyla devam ederdi. Merînî döneminde ise bu kasidelerin son kısmında Merînî Sultanı'nın övülmesi, onun mukaddesâta gösterdiği ihtimâm[86] ve saltanatında meydana gelen bazı olayların anlatımı yer alırdı.[87] Bu geleneğe uygun olarak Sultan Ebü'l-Hasan ve Ebû İnân dönemlerinde sır kâtipliği görevinde bulunan Nümeyrî'nin, Hz. Peygamber'i öven şiirinin sonlarında şiiri yazdığı dönemki Merînî Sultanı Ebû Zeyyân'ı (salt. 759-760-1357-1359) övmüştür.[88] Merînîler döneminde Hz. Peygamber'i öven melhûn[89] tarzda yazılmış şiir okumak da bir gelenek idi.[90]

Merînîler döneminde, Mevlid-i nebî için yazılan bu kasîdeler, şâirler için hem kendilerini gösterme hem de sultana yaklaşma adına büyük bir fırsat olurdu. Bu imkândan istifade edenler arasında İbn Haldûn, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb[91], İbn Zümrek ve İbnü'l-Ahmer[92]

---

84 Abdülcevvâd Sükat, "Kasîdetü'l-medîh fi'l-asri'l-Merînî", *Da'vetü'l-Hak*, 277 (1410/1989), erişim 2 Eylül 2013, www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/

85 Özel, "Mevlid", 29: 481. Ayrıca bk. Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz*, 1: 245; A'racî, *ed-Devletü'l-Merînî*, 95.

86 Zemâme, "Benû Merîn bi-Fâs", 274.

87 Menûnî, *Varakāt*, 526 vd.

88 İbnü'l-Kādî, *Cezvetü'l-iktibâs*, 1: 93-96.

89 Melhûn: Fasîh olmayan, konuşma dilinde olan ve Kuzey Afrika'ya mahsûs olan şiir.

90 Menûnî, *Varakāt*, 526.

91 İbnü'l-Hatîb'in mevlid dolayısıyla yazdığı şiirleri için bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta,* 4: 462-464.

92 İsmail b. Yûsuf İbnü'l-Ahmer el-Hazrecî (ö. 807/1404): Merînî dönemi tarihçileri arasında olup eserleri arasında *Şerhu ale'l-Bürde*, *Te'nîsü'n-nüfûs*, *Nesîrü'l-cümân*, *Ravzatü'n-nisrin* ve Fas halkı ve a'yânına dair eseri *Buyûtatü'l-Fâsi'l-kübrâ*'dır. İbnü'l-Kādî, *Cezvetü'l-iktibâs*, 1: 166-167.

isimleri de zikredilebilir.[93]

İbn Haldûn''un Merînî Sultanı Ebû Sâlim (salt. 760-762/1359-1361) döneminde sır ve inşâ kâtipliği yaptığı 762/1361'de yazdığı mevlid-i nebîde önce Hz. Peygamber'in mucizelerini anlatıp sonra uzun uzun övgülere yer verdiği kasîdesi önemli bir örnektir.[94]

İbnü'l-Hatîb'in 763/1362'de Mağrib'de iken mevlid-i nebî gecesi yazıp Merînî Sultanı Ebû Zeyyân'a (salt. 763-767/1361-1365) takdîm ettiği kasîdede geçen bazı beyitleri şu şekildedir:

> "*Necd'i hatırlayınca özlemim artar*
>
> *Dünya yıkılsa da Necd aklıma gelse*
>
> *Sadece tebessüm ederim*
>
> *Resûl'ün nûrundan hep aydınlanan şehir*
>
> *O'nun nûruyla taçlandı şehir*
>
> *En güzel son gülün çıktığı şehir*
>
> *Yolunun güzel haberleri gelince*
>
> *Ben ancak mutlu oluyorum*
>
> *Hacılar (kafileler) güzel haberleri*
>
> *Selâmetle getirince*
>
> *Güçleniyorum*
>
> *Ama ben Senin toprağına*
>
> *Ayak basmadıkça*
>
> *Benzersiz olan bu hasret hiç bitmez…*"[95]

Bu kasîdelerin bazen bir grup tarafından semmâ' şeklinde yani şarkı formunda terennüm edildiği de olurdu.[96]

---

93 Mâhî, *el-Mağrib,* 267.

94 Kasîdenin tamamı için bk. İbn Haldûn*, et-Ta'rif*, 484-485.

95 Kasîdenin tamamı için bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4: 465 vd.

96 Zemâme, "Benû Merîn bi-Fâs*",* 274.

Mevlid-i nebî merasimlerinde okunan ve özellikle sultanlar tarafından takdir edilen mevlidiyyelerin bulunduğu kitaplar arasında Merînîler dönemine ait örnekler oldukça fazladır.[97] Merînî döneminde yazılan ve Hz. Peygamber'i medheden bu kasîdelerin konuları ve içerikleri ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada bu kasîdelerde nebevî ve siyasî olmak üzere iki medih olduğu ifade edilmektedir. Merînî döneminde ise bu medih kasidelerinin iki açıdan önem arz ettiği; birincisi mevlid-i nebî kutlamalarının bu dönemde başlaması, ikincisi ise bu dönem şairlerinin Muvahhidler dönemi Mağrib şairlerinden daha güzel şiirler yazabilme arzularının olması şeklinde ifade edilmektedir.[98]

Abdülvâdiler/Zeyyanîler dönemindeki mevlid-i nebî törenleri sultan Ebû Hammû döneminde kutlanmaya başlanmıştı. Bu kutlamalarda dikkat çeken taraf ise sultanın mevlide özel nazmettiği uzun kasidelerdir. Sultanın bu özelliği hem törenlere farklılık katmakta hem de şairleri daha da özendirmekte, onları taltifi dolayısıyla da yazılan mevlidiyyât sayısı oldukça artmakta idi.[99] Sultanın yönetime geldiği 760/1359 yılı Rebiülevvel ayında gösterişli bir şekilde kutladığı leyletü'l-miladi'n-nebî'de sultan, Hz. Muhammed'i övgüyle başladığı uzun kasidesini okumuştur. Sultanın kasidesinden sonra şair Muhammed b. Yusuf el-Kaysî el-Endelüsî daha sonra ise el-Hâc Ebî Abdullah Muhammed b. Ebî Cem'a et-Telâsî kasidesini okumuştur.[100] Kasidelerde Hz. Muhammed'e övgü, sevgi, O'na ve Harameyn ve civarına özlem yanısıra yoğun bir şekilde sultanın övülmesi, devletin zaferler kazanması ve uzun ömürlü olması için temenniler yer almaktadır.

---

97 Menûnî bu eserler arasında şunları saymaktadır: Merakeşli Ebû İmrân Mûsa b. Ebî Ali ez-Zenâtî ez-Zemûrî'ye (ö. 714/1315) ait olan "*el-Mevlidü'n-Nebevî*"; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali et-Tücîbî es-Sebtî'ye (ö. 725/1325) ait olan "*Eş'âru fi'n-Nebeviyyât*"; Ebû Abdullah Muhammed b. el-Kāsım b. Ömer b. Abdullah es-Sayrafî'ye ait olan "*Kasâidü Mevlidiyyât*"; Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekr Abdullah b. Abbâd en-Nefzî er-Rundî'ye ait olan "*Kürâsetü fi'l-Mevlidi'n-Nebevî*"; Ebû Zeyd Abdurrahman b. Sâbit el-Miknâsî'ye ait olan "*Kasîdetü Mevlîdiyye*"; Ebû Sâlim İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Lentî et-Tâzî'ye (ö. 866/1462) ait olan"*Kasâidü Mevlidiyyât*" Menûnî, *Varakāt*, 531 vd.

98 Sükât, "Kasîdetü'l-Medîh fi'l-Asri'l-Merînî", www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/.

99 Hâmil, *el-Mevlidiyyât*, 25.

100 Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd* , 2:95-122.

Abdülvâdî sultanı Ebû Hammû, bu merâsimler için yaptırdığı ve törenin her saati için uyarı veren ve önceki sayfalarda ayrıntılı anlatılan mincane saati ile ilgili bir kaside söylettirerek saatin tarih boyunca hatırlanmasını sağlamıştır. Saat için söylenilen kasidede on saatlik programın birinci saati haber verildiğinde Hz. Peygamberin övüldüğü, ikinci saatte sultan ve devletin zaferleri, üçüncü saatte ve sekizinci saate kadar sultanın övülmeye devam ettiği, sekizinci ve dokuzuncu saatte ise Hz. Peygamber'e özlem ifadelerinin yer aldığı, onuncu saatte ise gecenin bitişi hüznü ve emirelmüslimine zafer duası yapıldığı görülmektedir.[101]

Mevlid-i Nebî Merâsimleri Hakkında[102] Dönemin Bazı Âlimlerinin Görüşleri

Mağrib devletlerinde yapılan mevlid-i nebî merâsimleriyle ilgili olarak çeşitli alimlerin görüşlerini ifade etmek, dönemin sosyo-kültürel hayatını anlamaya katkı olacağı için önemlidir. Bu kutlamaları, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde yer almadığı için bid'at kabul edip şiddetle kınayanlar olması yanında, Müslümanların diğer din mensuplarının kutlamalarına ve her türlü etkinliklerine onlar gibi katılmalarının getireceği zararı düşünerek, mevlid-i nebî kutlamalarına olumlu bakan, el-bid'atü'l-hasene olarak kabul edenler[103] de olmuştur.

Merînî dönemi Fas kadılığı da yapmış olan Mâlikî fakîhlerinden Venşerîsî[104] (ö. 914/1508) Mağribli Mâlikî fakihlerinin Mağrib alimlerinin bu konuda hem olumlu hem olumsuz düşüncelerinin olduğunu ifade etmektedir.[105] Mevlid-i nebîde sevinç ve mutluluk sebebiyle mum

---

[101] Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd ,* 2: 413.

[102] Menûnî', İbn Merzûk'tan naklen onun Mağrib ve özellikle Merînîler'deki mevlid-i nebî kutlamaları ile ilgili olarak "Bu, Allah'ın bu yüce memlekete ve Merînî saltanatına has kıldığı bir değerdir, lütûftur" dediğini nakletmektedir. Menûnî, *Varakat*, 531.

[103] Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 24.

[104] Necmettin Kızılkaya, Osman Yılmaz, "Venşerîsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 48.

[105] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ et-Tilimsânî Venşerîsî, *Mi'yarü'l-mu'rib ve'l-câmii'l-Mağrib 'an fetâvâ ehli Îfrîkiyya ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, (tahric eden Muhammed Haccî v.dğr.) 1-12, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1401/1981, 1: 160-161; 7: 99-101; 8: 255; 9: 252; 11: 211-212, 278 vd.; 12: 33, 34.

yakılmasıyla ilgili soruya Mağribli alimlerden Abdullah b. Abbâd'ın cevabını nakleden Venşerîsî, Abbâd'ın "mevlidin Müslümanların bayramlarından bir bayram olduğunu ve sevincin izharının da gerekli olduğunu, bugün dolayısıyla mumla aydınlatma yapılması, kulakların güzel şeyler duyması, güzel elbiseler giyinerek atlara binilmesi mübah olan şeylerdendir. Hatta kâfirlerin zulmüne ve bayramlarına karşı ehl-i imanın bir duruşu olarak ifade edilebilir" demektedir.[106] Venşerîsî Kur'ân mekteblerinde çocukların mevlid-i nebî kutlamalarına katılmalarıyla ilgili bir başlık altında konuyla ilgili sorulara verilen cevapları toplamıştır. Bu sorularda mekteplerdeki muallimlerin kutlamalar için çocukların aileleri tarafından alınan bir kısmı oldukça pahalı bir kısmı da ailelere zorla aldırılmış olan mumları almalarının caiz olup olmadığı tartışılmış; ayrıca bu kutlamalara kadın erkek birlikte katılmanın caiz olup olmadığı ile ilgili sorular da yer almıştır.[107]

Mevlid-i nebî merâsimleriyle ilgili görüşlerine yer vereceğimiz diğer fakih ise Mâlikî fakîhi İbnü'l-Hâc el-Abderî el-Fâsî (ö. 737/1336) olup *Medhal* adlı eserinin ikinci cildinde otuzüç sayfalık kısmı "*Mevlidü'n-Nebî sallallâhu teâla aleyhi ve sellem*" adlı başlığa ayırmış ve Rebîülevvel ayında mevlid adına yapılan hemen her şeyin bid'at hatta harama götüren âdetler olduğunu söyleyerek yapılmaması hususunda açıklamalarda bulunmuştur. İbnü'l-Hâc, daha çok Mısır'daki mevlid kutlamaları esnasında gördüklerini aktarmıştır.[108] Ancak kendisi aslen Merînî döneminin başşehri Faslı olduğu için ve bu törenlere Mağrib'de de rastlanması sebebiyle konuyla ilgili görüşleri burada söz konusu edilmektedir. O ayrıca bu kutlamalar esnasında şiirlerle beraber müzik âletlerinin kullanılmasının, yerilmiş âdetler arasında bulunduğunu; dolayısıyla dinîn temel esaslarına aykırı olduğu için eleştirmiştir ve doğru bulmamıştır. İbnü'l-Hâc "hatta bu ayla ilgili Peygamberimiz'in bildirdiği herhangi bir ibadet bulunmadığı için oruç dışında bir ibadetin de yine bid'at olacağını, bu ayın hürmetine bid'atlerden ve haramlardan uzak durulması gerektiğini, oysa bu aya girildiğinde halkın def ve kavallarla

---

106 Venşerîsî, *el-Mi'yâr*, 11: 278-279.

107 Venşerisî, *el-Mi'yâr* 12: 48-49.

108 Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî İbnü'l-Hâc, *el-Medhal*, (Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, ty), 2: 2.

eğlence ve oyuna koştuklarını;[109] Kur'ân'ı bile teğannili okuduklarını, bunun ise bir fitne unsuru ve Allah'ın Kitâbı'na saygısızlık olduğunu; kutlamalarda kullanılan müzik âletlerinin nefislerdeki şehevî duyguları artırdığını; Kur'ân okununca dinleyen mü'minde oluşması gereken haşyet yerine onları eğlenceye ve raksa sevkettiğini;[110] çalgı eşliğinde başlarını sarhoşlar gibi sallamaları dolayısıyla hayâ ve vakarın gittiğini ve bütün bunların şeytanı memnun edici şeyler olduğunu" ifade etmektedir.[111] İbnü'l-Hâcc'ın bu kitabını Moğol istilası ve Haçlı Seferlerinin İslam dünyasında yol açtığı siyasî çalkantılar yanında sosyal ve iktisadî hayattaki tahriplerinin gittikçe arttığı bir dönemde kaleme aldığı, dinî ölçülere aykırı adet ve geleneklere, dinî ve sosyal hayatta meydana gelen sapma ve aşırılıklara dikkat çekerek müslümanların dinleri konusunda doğru bilgi edinmelerini amaçladığı dikkat çekmektedir[112]

Mevlid-i nebî kutlamaları ile ilgili olarak aktarılan görüşlerden anlaşılmaktadır ki, kutlamalar bid'at olarak kabul edilse de kutlanmasıyla ilgili olarak asıl mesele kutlamaların içeriklerinde yaşananlardır. Kutlamalarda yapılan israf, kadın-erkek birlikteliği, kullanılan müziğin asıl hedeften uzaklaştırabileceği vs. konular vurgulanmaktadır.

---

109 İbnü'l-Hâc, el-*Medhal*, 2: 4.

110 İbnü'l-Hâc, *el-Medhal*, 2: 5.

111 İbnü'l-Hâc*, el-Medhal,* 2: 6-7.

112 Özel, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü", s. 243, 246.

Sonuç

Bu çalışmada Mağrib'de hüküm süren ve mevlid-i nebî merâsimlerini Mağrib'de resmî hale getiren Merînî devleti ile Abdülvâdîler dönemi mevlid-i nebî kutlamaları anlatılmaktadır. Mağrib'de hüküm sürmüş olan devletlerden ikisinin seçilmesinde, bu dönemki mevlid-i nebî kutlamalarına sahit olmuş devlet adamı ve tarihçilerin birinci elden kaynak değeri taşıyan eserleri ve kutlamaların yapıldığı mekânın, kutlamalara katılanların, yapılan ikrâmların, sultanların tavırlarının, törenlere davet edilenlerin, okunan kasidelerin, mevlid kutlamalarının yapıldığı salonda en güzel yeri alan ve sultanlar tarafından bu geceye özel yaptırılmış saatlerin en ince ayrıntılarına kadar bizlere tavsif edilmiş olmasının büyük rolü ve önemi vardır. Böylelikle bu iki devletin hüküm sürdüğü 13.-17. yüzyıllar arasındaki mevlid-i nebî kutlamalarının bu topraklarda aldığı şekil, kutlama içerikleri, hangi sultanla ve hangi amaçlarla kutlamaların daha da önemsendiği anlatılmaktadır.

Mağrib ve dolayısıyla Endülüs'teki mevlid merâsimlerinin başlatılıp yaygınlaştırılmasında İkab savaşı yenilgisinin vurgulanması gerekmektedir. Çünkü bu yenilgi sadece toprak kaybı ve siyasî kargaşa getirmemiş bunun yanı sıra Müslümanların yaşam tarzlarında da farklılıkları beraberinde getirmiştir. İkab yenilgisi sonrası Hıristiyanların eline geçen bazı Endülüs Müslüman şehirlerindeki Müslüman halkın dinî ve sosyo-kültürel hayatlarında Hıristiyanları taklitler başlamış, onların bayramlarına ve özellikle Hz. İsa'nın doğum gününün onların çeşitli âdetleriyle kutlamaya başladıkları görülmüştür. Mevlid-i nebî merâsimleri öncesinde Müslümanlar Hristiyan kutlamalarında tatlı ve hamurdan yapılan maketlerin, şekillerin, mum ve helvalarla süslenen ağaçların taklit edilmesi sebebiyle Sebteli âlim ve devlet adamı Ebü'l-Abbas es-Sebtî el-Azefî (ö. 633/1236) ve oğlu Ebü'l-Kāsım el-Azefî (ö. 677/1279) mevlid-i nebî kutlamalarını ihdâs etmesinde Müslümanlar'ın komşu topluluklar arasında zayıflayıp şaşırmamaları olduğu söylenebilir.

Mevlid törenleri aynı zamanda edebî zevkin de geliştiği törenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağrib ve Endülüs'teki törenlerde de törenlerin önemli bir kısmını Hz. Muhammed'le ilgili özlem, hatırlama, Hicaz bölgesini anma konularında yazılmış şiir ve kasidelerin okunması oluşturur.

Kutlamaların sultanlar tarafından olduğu kadar fukahâ, sûfî ve devlet adamlarınca da desteklenmesi, kutlamaları yaygınlaştırmış; ayrıca geceye özel kasideler dolayısıyla edebî telifatta, yine kimi sultanların isteğiyle geceye özel hazırlanan mumlar ve saatler sanat ve zanaatta da gelişmeler sağlamıştır. Bu günlerde sultanlar âlimleri, tasavvuf erbâbını, eşrâfı, talebeyi yanında konuk etmiş, halkı saraya davet etmiş, onları hediyelerle ve ikramlarla hoşnut etmiş, çeşitli hayrâtta bulunmuşlardır.

İslâm'ın doğduğu topraklardan uzakta bulunan Mağrib'de fethin üzerinden zaman geçtikçe ve özellikle de Endülüs'te Muvahhidler'in Haçlılar karşısında yaşadığı İkab yenilgisi ile Müslümanlar üzerinde Hıristiyan yaşam tarzı daha da etkili olmaya başlamıştır. Bazı fakihlerce bu kutlamalarda yaşanan ihtişam, israf ve diğer bazı hususlar eleştirilmiş olsa da mesele özünde Hz. Muhammed'i halkın gönlünde ve dilinde tekrar canlandırmak, yazılan şiir ve kasidelerde gerek O'na gerekse kutsal topraklara özlemi ifade etmek açısından oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

A'racî, Nidâl Müeyyed Mâlullâh Azîz. *ed-Devletü'l-Merîniyye alâ ahdi's-Sultân Yûsuf b. Yakûb el-Merînî (685-706/1286-1306).* Câmiatü Musul, 1425/2004.

Acar, Nuran. "Dinî ve Millî Törenlerin Törensel Coşku Perspektifinde İncelenmesi", Ulakbilge 3/5 (2015): 65-86.

Açık, Kerim. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabetü Mevlidi'n-Nebî İsimli Mevlidi ve Edebî Tenkitli Metni", Ekev Akademi Dergisi 19/62 (Bahar 2015): 677-716.

Akarpınar, R. Bahar. "Mevlid Törenlerinin Yapısı", Türkbilig (2006/12): 38-63.

Akarsu, Adem. "Sosyal Bütünleşme Bağlamında Kutlu Doğum Faaliyetleri", Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/2:101-126.

Alptekin, Coşkun. "Begteginliler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 5: 342-344. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Armutlu, Sadık. "Hâcû-yı Kirmânî'de İmgeye Dayalı Benzetme Unsuru Olarak Şem'", Doğu Esintileri 5/9 (Temmuz 2018): 139-174.

Aydın, Mustafa. "Müveşşah", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 32: 229-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Bahhû, Mustafa. Ulemaü Mağrib –ve mukavemetühüm li'l-bida' ve't-tasavvuf ve'l-kuburiyye ve'l-mevâsim- Mağrib: Ceridetü's-sebil, 1428/2007

Bina'budillâh, Abdülaziz. "el-Mevlidü'n-nebevî ve ihtifâlü şu'arâi'l-Mağrib ve ulemâi'l-Mağrib bi-zikrâhi", Da'vetü'l-hak, 277 (1410/1989). www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/ 02.09.2013.

Binasrilalevî, Abdullah. "Necid ve'l-Hicaz fi'z-zâkireti'ş-şi'riyyeti'l-Endelüsiyye". Es-Sicillü'l-ilmi li-nedveti'l-Endelüs 4.Kısım (1417/1996). Riyad: Mektebetü'l-melik Abdülaziz el-âmme.

Birışık, Abdülhamit. "Hint Alt Kıtasında Hz. Peygamber'in Doğumunu Anma Etkinlikleri ve Mevlid Geleneği", İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e, İstanbul Müftülüğü (2007): 60-63.

Bûnânî, Tâhir. el-Hareketü's-sûfiyetü fi'l-Mağribi'l-evsat hilâle'l-karneyni's-sâmin ve't-tâsii'l-hicreyn, Câmiatü Cezâir, 1429-1430/2008-2009.

Butşiş, İbrahim el-Kâdirî. el-Mağrib ve'l-Endelüs fi asri'l-Murâbitîn. Beyrut: Dârü't-Tâlî, 1993.

Câdûr, Muhammed. Müessesetü'l-mahzen fî târihi'l-Mağrib. Dârülbeyzâ: Müessesetü'l-Melik Abdülaziz Âl-i Suud, 2011.

Ceran, İsmail, "Merînîler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29: 192-199. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ceran, İsmail. "Sebte", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 36: 258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ceran, İsmail. Fas Tarihi. Ankara: TTK, 2012.

Ceyhan, Semih. "Semâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 36: 455-457. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Çağrıcı, Mustafa. "Ziyafet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 44: 495-499. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Çetin, Osman. "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merâsimleri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/2 (1987): 73-76.

Devserî, Ahmed Sânî. el-Hayâtü'l-ictimâî fî Gırnâta fî asri devleti Beni'l-Ahmer 635-897/1238-1492. Ebû Zabî: el-Mecmu'us's-Sekafî, 2004.

Durmuş, İsmail. "Mevlid", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29: 480-482. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Düveydâr, Hüseyin Yusuf. el-Müctema'u'l-Endelüsî fi'l-asri'l-Emevî (138-422/755-1030). Kahire: Matbaatü'l-Hüseyni'l-İslâmî, 1414/1994.

Hâmil, Reşîde. el-Mevlidiyyât fi'l-ahdi'z-Zeyyânî Ebû Hammû. Cezâir: Câmiatü'l-Arabî Bin Mehdi, 1432-1433/2011-2012.

Harekât, İbrahim. el-Mağrib abre't-târîh. 1-3, Dârülbeyzâ: Dârü'r-Reşâdi'lHadîse, 2. bs., 1405/ 1984.

Harekât, İbrahim. es-Siyâse ve'l-müctema' fi'l-asri's-Sa'dî. Dârülbeyzâ: Dârü'rReşâdi'l-Hadîse, 1408/1987.

Harîrî, Muhammed Îsâ, Târihü'l-Mağribi'l-İslâmî ve'l-Endelüs fi'l-asri'l-Merînî (610-869/1213-1465), 2. Baskı, Kuveyt: Dârü'l-Kalem,1408/1987.

Harrak, Muhammed et-Tihamî. "el-İhtifâl bi-mevlidi'n-nebevi'ş-şerîf ve devrihî fî teşkili fenni's-semmâ' bi'l-Mağrib mukarebeten evveliyeten". https://platform.almanhal.com/Files/2/23954.

Hazırî, Ahmed, Hasan. Alâkatü'l-Fâtımiyyîn fî Mısır bi-düveli'l-Mağrib (362-567/973-1171). Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1996. http://www.habous.net/daouat-alhaq/ 06.07.2014.

İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed. Rıhletü İbn Cübeyr. Beyrut: Dâru Sâdır, 1384/1964.

İbn Ebû Zer' el-Fâsî, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ömer. Enîsü'l-mutrib bi-ravzi'l-kırtas fî ahbâri mülûki'l-Mağrib ve târîhi medîneti Fâs. Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1972.

İbn Fazlullâh el-Ömerî, Şihâbüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr: Memâlikü'l-Yemen ve'l-Mağribü'l-İslâmî ve kabâili'l-Arab. (thk. Hamza Ahmed Abbâs), 1-17. Ebû Zabî: el-Mecmu'u's-Sekafî, 2002.

İbn Haldûn, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Haldûn et-Tûnisî. Buğyetü'r-ruvvâd fî zikri'l-mülûk min Benî Abdilvâd. (thk. ve tlk. Bûzeyyânî ed-Derrâcî). Cezair: Dârü'l-Emel li'd-dirâsât, 2007.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1413/1992.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken/ Bilim ile Siyaset Arasında Hatıralar. (trc. Vecdi Akyüz). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. Târîhu İbn Haldûn: Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede' ve'lhaber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsârahum min zevi's-sultâni'lekber. I-VII, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1413/1992.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Ebû Bekr. Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân. (thk. İhsan Abbâs), 1-8. Beyrut: Dârü's-Sâdır, 1398/1978.

İbn Merzûk, Muhammed et-Tilimsânî. el-Müsnedü's-sahihü'l-hasen fî meâsiri ve mehâsini mevlânâ Ebi'l-Hasan. thk. Maria- Jesus Viguera, tkd. Mahmûd Bûabbâd, Cezâyir: eş-Şirketü'l-Vataniyye, 1981.

İbnü'l-Hâc, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Muhammed elAbderî el-Fâsî. el-Medhâl. 1-4. Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, ty.

İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah. el-İhâta fi ahbâri Gırnâta. (thk. Muhammed Abdullah İnân), 1-4. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2. Baskı, 1393/1973.

İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah (ö. 776/1374), Künâsetü'd-dükkân ba'de intikali's-sükkân havle'l-alâkati's-siyâsî beyne memleketi Gırnâta ve'l-Mağrib (thk. Muhammed Kemâl Şebâne, red. Hasan Mahmûd), Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1968.

İbnü'l-Kâdî, Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Miknâsî. Cezvetü'l-iktibâs fî zikri men halle mine'l-a'lâm bi'l-medîneti Fâs. 1-2, Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1973.

İbnü't-Tuveyr, Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Hasan Kayserânî. Nüzhetü'l-mukleteyn fî ahbâri'd-devleteyn. (haz. Fuad Seyyid Eymen), Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1412/1992.

Kallek, Cengiz. "Ukıyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42: 67-70. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Şair", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38: 298-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Karataş, Ali İhsan. "Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları". İstem 6/11 (2008): 47-77.

Kavas, Ahmet. "Temgrût", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40: 414-415. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Kızılkaya, Necmettin- Yılmaz, Osman. "Venşerîsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43: 47-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Köse, Saffet. "İbnü'l-Hâc el-Abderî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21: 52. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Tourneau, Roger Le. Fez in the age of the Marinides. (Fransızca'dan trc. Besse Alberta Clement). Norman: 1961.

Mâhî, Ali Hâmid. el-Mağrib fî asri's-sultan Ebî İnân el-Merînî. Dârülbeyzâ: Dârü'n-Neşri'l-Mağribî, 1986.

Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri Iyâz (thk. 1-3 Mustafa es-Sekka v.dğr., 4-5 Said Ahmed A'râb v.dğr.), 1-5. Rabat: İyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1939-1980.

Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. Nefhü'-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (thk. İhsân Abbâs), 1-8, Beyrut: Dârü Sâdır, 1388/1968.

Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. Ravzatü'l-âsi'l-âtırati'l-enfâs fî zikri men lekîtuhû min a'lâmi'l-hadarateyn Merakeş ve Fas. Rabat: el-Matbaatü'l-Melikiyye, 1983.

Marcia, George. Bilâdü'l-Mağrib ve alâkatühâ bi'l-meşriki'l-İslâmî fi'l-usûri'l-vüstâ. (Fransızcadan Arapçaya trc. Mahmûd Abdülhamd Heykel). İskenderiye, 1991.

Meçhul, Tarihü'd-devleti's-sadiyye et-Tukmedartiyye. (thk. Abdurrahim Binhâde). Merakeş: Uyûnü'l-makalât, 1994.

Menûnî, Muhammed b. Abdülhâdî. Varakât an li-hadâreti'l-Merîniyyîn. Rabat: Câmiatu Muhammedi'l-Hâmis, 2000.

Merçil, Erdoğan. "Abdülvâdîler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1: 276-277. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Mrini, Najat. "Fiştâlî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 13: 148-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Nümeyrî, Ebü'l-Kāsım İbrâhim b. Abdullah İbnü'l-Hâc. Feyzü'l-ubâb ve ifâzatü kudâhi'l-âdâb fi'l-hareketi's-saîdeti ilâ Kosantîne ve'z-Zâb. (thk. Muhammed İbn Şakrûn). Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1990.

Okiç, M. Tayyib. "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinîn Tercemeleri", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (1976): 17-68.

Özdemir, Mehmet. "Endülüs", Türkiye Diyanet Vakıf İslâm Ansiklopedisi, 11: 211-225. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özdemir, Mehmet. "İbn Dihye el-Kelbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 19: 413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Özdemir, Mehmet. "Muvahhidler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 31: 410-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özel, Ahmet. "Mevlid", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29: 475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Özel, Ahmet. "Mevlid". http://www.sonpeygamber.info/ (10.01.2013).

Özel, Ahmet. "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü". Divan 1 (2002), 235-246.

Rezûk, Muhammed. "Kostantîne", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 26: 224-225. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Selâvî (Nâsirî), Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî. Kitâbü'l-İstiksâ li-ahbâri'l-garbi'l-İslâmî. (thk. Muhammed ve Ca'fer en-Nâsirî), 1-8, Dârülbeyzâ: Dârü'l-Kitâb, 1954.

Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımîler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 12: 228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Shinar, Pessah. "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", Studies in Memory of GastonWiet (edt. Myrian Rosen-Ayalon), Jerusalem: 1977.

Sükât, Abdülcevvâd. "Kasîdetü'l-medîh fi'l-asri'l-Merînî", Da'vetü'l-Hak, 277 1410/1989). www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/ 02.09.2013.

Süveyd, Hannân Muhammed Ali. "el-İhtifâlü bi'l-mevlidi'n-nebevî fi'l-Mağribi'l-evsat". https://platform.almanhal.com/Files/2/96109. 15.06.2018.

Şahin, İlkay. "Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 49/2 (2008): 269-285.

Şebâne, Muhammed Kemâl, Yûsufü'l-evvel İbnü'l-Ahmer sultânu Gırnâta (h. 723-755). Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dînî, 1423/2004.

Şukayr, Muhammed. "Hâzihi tefâsîlü'l-melâbisi's-sultâniyye fi'l-ihtifâli bi-îdi'l-mevlidi'n-nebevî". Erişim 16 Eylül 2019. www.hespress.com/histoire/412670.html

Şükürov, Qiyas, Benî Ahmer Devleti (1232-1492), İstanbul, 2008 (Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar ÜSBE).

Tâzî, Abdülhâdî. "Li-mâzâ Îdü'l-Mevlidi'n-Nebevî fi'l-Mağribi'l-İslâmî ve'l-Esbâbi'lletî Kânet Verâe İnşâihî", Da'vetü'l-Hak 277 (1989).

Tücîbî, İbn Rezîn. Fadâletü'l-huvân fî tayyibati't-ta'âm ve elvân. (thk. İbrahim Şakrûn), 2. Baskı. Beyrut, 1984.

Ubûdî, Casim. "İbn Haldûn, Ebû Zekeriyyâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20:12-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Ulupınar, Hamide. "Kuzey Afrika Tasavvuf Düşüncesinde Semâ", Bilimnâme, 34 (2017/2): 227-246.

Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ et-Tilimsânî. Mi'yarü'l-mu'rib ve'l-câmii'l-Mağrib 'an fetâvâ ehli Îfrîkiyya ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib. (tahric eden Muhammed Haccî v.dğr.) 1-12, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1401/1981.

Vezzân, Hasan (Afrikalı Leon) Hasan b. Muhammed ez-Zeyyâtî (ö. 957/1550), Vasfu İfrîkiyye (Fransızca'dan Arapça'ya trc. Abdurrahman Hamîde), Riyad, 1399/1979.

Zemâme, Abdülkadir. "Benû Merîn bi-Fâs", el-Bahsü'l-İlmî 27 (1397/1977): 267-276.